

YABANCILAŞMA: KAVRAMSAL VE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME¹

Tuğba KIRMAN², Hasan ATAK³

Öz

Alanyazında yabancılaşma kavramı on yıllardır çalışılmasına karşın, güncelliğini yitirmemiş bir konudur. Halen farklı disiplinler tarafından çalışılan konunun kolayca anlaşılması ve yeni yapılacak çalışmalara ışık tutması amacıyla, kuramsal ve görgül açıdan bu derleme çalışması yapılmıştır. Yabancılaşma kavramı güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, yalıtılmışlık ve kendine yabancılaşma olarak boyutlandırılmaktadır. Öyle ki yabancılaşmış insan geleceğe ilişkin eylemlerinde etkin olamadığını, yaşamını etkileyen olaylar karşısında seyirci olduğunu düşünmekte ve hedeflerine ulaşmak için uygun olmayan yolları deneyebilmektedir. Yabancılaşma yaşamın her döneminde ortaya çıkabilirken, beraberinde birtakım problemleri de getirir. Bu dönemlerden belki de en önemlisi yetişkinliğe geçiş dönemidir. Yetişkinliğe geçiş dönemi 'fırsatların yakalanmaya' çalışıldığı bir dönemdir ve bu yönüyle yetişkinliğe geçiş dönemindeki bireyler yabancılaşmaya açıktır. Bu bağlamda, bu raporun sonunda yetişkinliğe geçiş döneminde yabancılaşma kavramından söz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, Yetişkinliğe Geçiş, Anlamsızlık, Normsuzluk

Alienation: A Conceptual and Theoretical Evaluation

Abstract

Although the concept of alienation has been studied in the literature for decades, it is still an outdated subject. In order to understand the subject which is still being studied by different disciplines and to shed light on new studies, this review has been done in terms of theoretical and empirical aspects. The concept of alienation is dimensioned as weakness, meaninglessness, normlessness, isolation and self-estrangement. So much so that the alienated person thinks that he/she cannot be effective in his future actions, that he is the spectator in the events that affect his life and can try inappropriate ways to reach his/her goals. While alienation can occur in every period of life, it brings with it a number of problems. Perhaps the most important of these periods is the transition to adulthood. The transition to adulthood is a period in which 'seizing opportunities' is attempted, and in this aspect, individuals in transition to adulthood are open to alienation. In this context, at the end of this report, the concept of alienation during the transition to adulthood period is mentioned.

Keywords: Alienation, Transition to Adulthood, Meaninglessness, Normlessness

¹ Bu makale, ilk yazarın yüksek lisans tez çalışmasının bir bölümünden oluşturulmuştur.

² Psikolojik Danışman, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, PDR Anabilim Dalı, kirmantugba@gmail.com

³ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı, sternum_001@hotmail.com

Giriş

Yabancılaşma, farklı bilim alanlarında on yıllardır üzerinde oldukça çok biçimde çalışılmış bir kavramdır ve bu nedenden ötürü kavramın birçok tanımı bulunmaktadır. İlgili alanyazında, yabancılaşmanın uzaklaşma, kopma, ayrılma, kontrolü kaybetme gibi anlamlar ifade ettiği görülse de bu yazıda Seeman'ın (1959) insan üzerinden tanımladığı yabancılaşma kavramı kullanılmıştır. Seeman'a göre (1959) yabancılaşmış insan yaşamın getirdikleri üzerinde etkin rol oynayamayan, kendi yapıp ettiklerini anlamlandıramayan, toplumsal yaşamı düzenleyen kurallara inanmayan, toplumsal değer/inanç/gelenek/görenek/kuralları değerli görmeyen ve kendinden uzaklaşarak eylemlerinden haz alamayan kimsedir (Akt., Kiraz, 2015).

Yabancılaşma ile ilgili alanyazın incelendiğinde, bu konuyla ilgili farklı alanlarda çok çeşitli çalışmalar olduğu için, yabancılaşma ile ilgili bir derlemenin kavramın anlaşılmasını kolaylaştıracağı ve sonraki çalışmalara ışık tutacağı varsayılmıştır. Bu bağlamda yıllardır çalışılmasına rağmen önemini yitirmeyen yabancılaşma konusu alanyazında fark edilen eksikliklerinden dolayı çok boyutlu olarak ele alınmıştır. Bu nedenle daha önce yapılmış sınıflamalar da göz önüne alınarak, bu yazıda yabancılaşmaya felsefi, sosyolojik ve varoluşçuluk açısından ve Freud, Frankl gibi ruh sağlığı alanında görüşleri olan diğer kuramcılar bakımından değinilmiştir. İlk olarak kavramın anlamından, ardından kavramın kökeni ve kuramsal bakımdan gelişiminden, daha sonra yapılan araştırmalar ve son olarak yetişkinliğe geçiş döneminde yaşanan yabancılaşmadan söz edilmiştir.

Yabancılaşma Kavramı, Tarihsel Süreç ve Kuramsal Arkaplan

Yabancılaşma konusu din, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve iktisat gibi birçok bilimde kapsamlı olarak ele alınmıştır. Yabancılaşma kelimesinin etimolojik kökeni Yunanca 'alloiosis' ve Latince karşılığı 'alienatio' kelimesinden gelmektedir (Stack ve Rotenstreich, 1991; Akt., Güğercin ve Aksay, 2017). Latince 'Alinare' kelimesinden türemiş olup günlük kullanımda üç değişik anlamı taşımaktadır. Hukukta devretmek; sosyolojide insanlardan, yurdundan, Tanrıdan ayrılmak, kopmak; tıp-psikolojide şaşkınlık, çılgınlık, ruh hastalığı olarak kullanılmıştır (Elma, 2003).

Yabancılaşmanın kökeni Homeros'un İlyada'sı ve Eski Ahit gibi kaynaklara dayanırken ilk kez Platinus'un eserlerinde göze çarpmaktadır (Çapan, 2009; Akt., Tekin, 2012). Platinus felsefe tarihinde ilk kez kendine yabancılaşma terimini kullanmıştır. Ona göre yabancılaşma ruhun maddeye düşmesi/alçalmadır. Tanrısal dünyadan sayıldığı için ruh düştüğü bu karanlıktan çıkabilmekte bir diğer deyişle yabancılaşmadan kurtulabilmektedir (Aydoğan, 2015).

Yabancılaşma kavramı, Platon'un söylemlerinde insanın formel dünyadan kopuşu ve görüngüler dünyasında yaşaması, ilk insanın cennetten kovularak 'dünyaya atılması' ve hatta Otto Rank'in yorumuyla bebeğin anne karnından ayrılışı kadar önceye götürülebilir (Yalçın ve Dönmez, 2017). Yabancılaşma kavramının alanyazında oldukça eski ve üzerinde çokça

çalışılmış olması, bu kavramın tanımlarını çeşitlendirmiştir. Yabancılaşma kavramı için tek bir tanımlama yapılamamakta hatta yabancılaşma konusunu etraflıca ele alan Marx'ın kendi öğretilerinde dahi farklı tanımlamaları bulunmaktadır. Örneğin, Nettler (1967) yabancılaşmayı kültürden ve toplumdaki uzaklaşma, Clark (1959) bireylerin topluma aidiyetini ölçen bir etken şeklinde ifade etmiştir (Akt., Tekin, 2012).

Yabancılaşmayı Rousseau kullansa da kavrama felsefi ve bilimsel içerik kazandıran ilk kişi Hegel'dir (Osmanoğlu, 2016). Hegel'in bu terimi iktisatçılardan ve Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nden aldığı bilinmektedir. Öte yandan bazı felsefeciler ise kavramı ilk tartışanın Alman idealisti Hegel değil Fichte olduğunu ileri sürmektedirler (Gültekin, 2017). Hegel ilk çalışmalarında yabancılaşmayı özel mülkiyetin sonucu olarak görmektedir. İnsan emeği ve bilgisi ile şekillenen dünya yine insanın yabancı hissetmesine sebep olur, insan temel gereksinimlerini karşılamaya çalışırken doğayı dönüştürür, nesneleştirir fakat kendini gerçekleştiren aynı insanın dünyası küçülmüştür ve yabancılaşmıştır (Marcuse, 1964;1997 ve Israel, 1971; Akt., Yalçın ve Dönmez, 2017). Hegel yabancılaşma sorununu içsel ve bilinç düzeyinde işlerken açıklamaları idealist bakış açısına dayanmaktadır. Ona göre her gerçek, düşünen ile ilişki halindedir. Kendini geliştiren gerçek olarak ruh yarattığı dünyanın kendi ürünü olduğunu anlamıştır. Dünya ancak onun eylemlerinde ve eylemlerinin sonucunda vardır. Bu sürecin başında ruh yabancılaşmıştır fakat yabancılaştığını sonradan fark eder (Ergil, 1980 Akt., Fayda Kınık, 2010). Yine Hegel'in felsefesinde Tin yabancılaşmadan kurtulamamaktadır (Gültekin, 2017).

Hegel'in etkisinde kalan Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach yabancılaşmanın dinsel cephesiyle ilgilenmiştir (Duru, 1995). Bruno Bauer yabancılaşmayı dinin insan bilincinde ayrı bir güç olarak bölünme yarattığını ifade ederken dini kendinden yabancılaşan bilince yönelik bir düşünce ve davranış toplamı olarak görmüştür. Sonuç olarak kendinden yabancılaşma kavramını Bauer felsefe dünyasına kazandırmıştır (Ergil, 1979). Feuerbach (2004) Hıristiyanlığın Özünü isimli kitabında insan tüm 'iyilerini' tanrıya yüklerken tüm 'kötülerini/günahkâr' kendine yüklemektedir. Böylece bu süreç kendine yabancılaşmayı getirmektedir. Özünü tanrıya yansıtan insan yabancılaşmıştır (Akt., Yalçın ve Dönmez, 2017).

Hegel, Bauer ve Feuerbach'tan sonra Marx'a gelmeden önceki son köprü bir haham olan Moses Hess'tir. Hess Feuerbach'ın düşüncelerini ekonomiye uyarlayarak 1844'te yazdığı Paranın özü üzerine kitabında yabancılaşan insanın özünü para olarak açıklamıştır. Elbette ki Marx bu gelenekten etkilenmiştir (Ergil, 1979). Marx yabancılaşmayı sosyoekonomik ilişkiler üzerinden ele alırken üretim ilişkileri ile açıklamıştır. Yabancılaşmadan kurtulmanın komünist düzene geçilmesi ile mümkün olacağını belirtmiştir (Varlıklöz-Arıca, 2011). Marx'ın eserlerinde yabancılaşma bir bütün olarak gözlenmez, yabancılaşma ya açıklanır ya da kelime olarak kullanılır. Aynı zamanda yabancılaşma sürecini açıklarken kullandığı kelimeler de vardır. Bu kelimeler ise şeyleşme ve meta fetişizmdir (Novalck, 1975; Akt., Gültekin, 2017). Bu kavramlar ise şu şekilde açıklanabilir: Lukacs'a göre şeyleşme kavramı, çağdaş toplumda gözlenmekte ve toplumsal ilişkilerin meta, eşya arasındaki ilişkiye dönüşmesidir. Gerçek ilişkilerin değeri eşya ilişkileri ile örtülmektedir (Şimşek ve ark., 2006). Lukacs yabancılaşmayı

işgücünün, işçinin kimliğinden kopmasını, onun bir “şey”e, satacağı bir nesneye dönüşmesi olarak ifade eder. Lukacs’a göre kapitalist sistem ile birlikte toplumsal ilişkiler yerini şeyleşmiş ilişkilere bırakmıştır. Marx şeyleşmeyi, bireyin metaya yönelmesi, meta fetişizmi olarak kullanmaktadır. Marx’a göre kapitalist sistem insanı emeğine, işine, kendine yabancılaştırır, emeği metaya dönüşür (Deryahanoğlu, 2019). Bilincin şeyleşmesi sürecinde bilincimiz artık bizim bilincimiz değil kabul etmek zorunda kaldığımız yabancı bilinç haline gelmiştir. Artık bilincimiz yaratıcı ve özgür değildir tersine cansız bir varlıktır. Bu süreç kısaca bilincin yabancılaşmasıdır (Hilav, 2008, s., 193). Marx şeyleşmenin yabancılaşmanın bir sonucu/özel hali olduğunu bildirmektedir (Demir, 2018). Marx meta fetişizmi Kapital isimli eserinde “Metalarnın fetişizmi ve bunun sırrı” bölümünde açıklamıştır. Bu kavramın tanımlanması ve anlaşılması kolay değildir. Ayrıca bu kavramın açıklanması için meta, kullanım değeri, değişim değeri gibi kavramların bilinmesi gerekmektedir. Nesnenin varlığı sebebiyle ona verilmiş değere kullanım değeri denir, örneğin bir arabanın bizi bir yerden başka bir yere götürebilmesidir. Bir nesnenin meta olması için kullanım değerinin herkes için aynı olması gerekir. Metalar başkalarıyla paylaşılabilir, değiştirilebilir olmalıdır ve bu durumun olması da toplumun varlığıyla ilişkilidir. Değişim değeri ise nesneye verdiğimiz değerdir. Bir arabaya, masaya verdiğimiz değerdir. Nesneyi üreten tek bir kişi için kullanım değerinden bahsedebiliriz. Değişim değerinden bahsetmek için toplumun varlığı gereklidir. Değişim değeri ile birlikte bir araba yüz masaya denk geldiğinde nesne metaya dönüşmüştür. Diğerleri(ürün/emek) ile karşılaştırılan araba başka bir şeye dönüşür. Metadan ayrılamayan ürüne yapışan bu şeye fetişizm denilmektedir. Artık ürün metaya dönüşmüş, yalnızca değişim için üretilen ürünün değişim değeri kullanım değerinin önüne geçmiştir. Bu sürece ise meta fetişizmi denilmektedir (Marx, 2003, syf., 45-104).

Marx’a göre yabancılaşma dört biçimde karşımıza çıkar: İnsanın özgür biçimde etkinlikte bulunması yani emek kapitalist sistemde işveren için sarf edilir. Bu nedenle insan emeğine yabancılaşır. İkinci olarak insanın ürettikleri kapitalist sistemde artık kendinin değil işverenindir ki insan ürününe yabancılaşır. Kendini gerçekleştirmek için etkinlikte bulunamayan insan aynı zamanda kendini ürününe yansıtamazken ürününe de sahip olamaz tüm bu şartlarda insan kendine yabancılaşmıştır. Ve nihayetinde kendine bile yabancılaşan insan diğerlerine de yabancılaşır (Marx, 2007; Akt., Kiraz, 2011). Kanungo’ya göre (1992) Marx yabancılaşmayı birey ve toplum bakımından istenilmeyen şekilde bireyselliğin yitirilmesi olarak ifade eden ilk kişidir. Shajiei’ye göre (1983) Marx yabancılaşmayı kapitalist sistemin iş bölümü ve özel mülkiyet yapılarına bağlamaktadır (Akt., Tekin, 2012).

Hegel insanın bilincine ulaşması, Feuerbach ise tarihi ve sınıfı olmayan soyut insanın yabancılaşmasından bahsederken Marx işçi sınıfının yabancılaşmasından söz etmektedir. Marx kapitalist için işçinin çalışması, işçinin ürününün kapitalistin malı haline gelmesi, üretim araçlarının kapitalistin mülkiyetinde olduğu için araçlar ile işçinin ayrılması Marx’ın ifade ettiği yabancılaşmadır (Marx, 2013, s. 8). Weber yabancılaşmayı açıklarken önce bürokrasiyi tanımlamıştır. Bürokrasi değerleri hiçe sayan, insani ilişkileri mekanikleştiren yapıdır. Marx’ın işçinin yabancılaşması fikrinden yola çıkarak askerlerin, katiplerin, profesörlerin, satıcıların

kendi işlerini kontrol edememesi sonucu yabancılaşmalarının ortaya çıktığını belirtmektedir (Akt., Yalçın ve Dönmez, 2017). Ayrıca dinin/Protestan ahlakı zenginleşmeyi meşrulaştırdığı yabancılaşmayı artırdığı düşünceleri de bulunmaktadır (Varlıklıöz-Arıca, 2011).

Simmel takas uygulamaları sonrasında kullanılan paranın insan ilişkilerini nesneleştirdiğini söyler. Yabancılaşma nesneleşmiş kültürle ilişkilidir. İnsan artık makinenin bir parçası haline gelerek nesneleşmekte ve bireysel kültürden uzaklaşmaktadır böylece nesnel kültürün genişlemesiyle insan yabancılaşmaktadır. Simmel yabancılaşmayı para ekonomisine dayalı modern kültürün gelişmesi ve onun tanımıyla 'kültür trajedisi' şeklinde açıklamaktadır (Özbudun ve ark., 2008, s., 31,32,33). Simmel yabancılaşmayı metropoliten yaşama bağlamış ve bu yaşamın benliğin sıradanlaşmasına böylece kişinin kendi ve diğerlerini tanıyamamasına sebep olduğunu belirtmiştir (Yiğit, 2010).

Durkheim yabancılaşmayı doğrudan tanımlamamakla birlikte anomi kavramını kullanmıştır. Anomi toplumsal normların etkisini yitirmesi, toplumda oluşan kaos şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal bir varlık olan insanın toplumsal bütünleşmeden uzaklaşması, bireyci eğilimlerin olması anomiyi getirmektedir. Sonuç olarak yabancılaşma toplumsal çözülme ve bütünleşmeden uzaklaşma şeklinde açıklanmaktadır (Israel, 1971; Akt., Yalçın ve Dönmez, 2017). Mills ise yabancılaşmayla ilintili olarak kapitalist sistem içindeki beyaz yakalıların sayıca artmasına rağmen sistem sebebiyle güdülen ve gücünü kaybeden topluluklara dönüşmelerini ifade etmektedir. Bu topluluklar ise kitle toplumunu oluşturmaktadır (Tolan, 1981; Akt., Yiğit, 2010). Ayrıca kitle haberleşme araçlarının yabancılaşmaya sebep olarak bireyin başka bir kimliği kabul etmesine zorladığını ifade etmiştir (Taş, 2007). Marcuse yabancılaşmayı modern dünyadaki gelişmeler sonucuna - teknoloji, tüketim alışkanlıkları- bağlamıştır. Yeni gereksinimlerin yaratılması sonucu yapay ihtiyaçlar ortaya çıkmakta ve birey artık gerçek/yapay ayrımı yapamayacak kadar yabancılaşmaktadır (Yalçın ve Dönmez, 2017).

İletişim teknolojilerindeki gelişim gerçeklerin çarpıtılması, insanların yaratıcılıklarının kaybolması, bağımlı ve kolay yönlendirilebilir insanları doğurmuştur. Bu yapıdaki kendine yabancılaşmış insanın yabancılaşmadan kurtulabilmesi yapıyı oluşturan ilişkilerin yenilenmesiyle mümkündür (Coşkun, 2013). Seeman ise yabancılaşmayı boyutlara ayırarak etraflıca ele almıştır. Ona göre (1959) yabancılaşmış insan yaşamın getirdikleri üzerinde etkin rol oynayamayan, kendi yapıp ettiklerini anlamlandıramayan, toplumsal yaşamı düzenleyen kurallara inanmayan, toplumsal değer/inanç/ananeleri değerli görmeyen kendinden uzaklaşarak eylemlerinden haz alamayan kimsedir. Seeman yabancılaşmayı güçsüzlük, anlamsızlık duygusu, normsuzluk, yalıtılmışlık, kendine yabancılaşma olarak sınıflandırmıştır (Akt., Kiraz, 2015). Güçsüzlük kişinin toplumsal sistemde yaşamını etkileyen olaylar karşısında etkisinin, denetiminin olamaması, geleceğine ilişkin düşük kontrol duygusunun olması bir diğer deyişle düşük iç denetim odağına sahip olması durumudur. Anlamsızlık duygusu bireyin neye inanacağına karar verememesi, yaşadığı toplumun düzenini ve yapıp ettiklerinin nedenini anlamaması ve bununla birlikte sonuçlarını öngörememesidir. Normsuzluk, bireyin yaşamında toplumsal değer/inanç/ananelerin

önemini yitirmesi sonucu hedeflerine ulaşmak için uygun olmayan davranışların sergilenmesi gerekliliğine yönelik inancıdır. Yalıtılmışlık, toplum tarafından değerli görülenlerin birey tarafında karşılık bulmaması ve toplumun hedeflerini reddeden bireyin yalnızlaşmasıdır. Kuralsızlıktan farkı ise burada amaçların tamamen reddedilmiş olmasıdır. Kendine yabancılaşma ise bireyin eylemlerinin ona haz vermektan çıkararak bireyin eylem sonucunda elde ettiklerine odaklanması ve bağımlılık geliştirmesidir. Başka bir deyişle kişinin yapıp ettiklerinin doğrudan sonuçları olmayan alacakları için eylemin gerçekleştirilmesidir. Örneğin işini sevmeyen bir kimsenin para kazancına odaklanması şeklindedir (Seeman, 1959; Akt., Çelik ve Babaoğlan, 2017).

Frankl ise doğrudan yabancılaşmadan söz etmese de bireyin amaçsızlık, anlamsızlık sorunlarından bahseder. Bu kavramlar anomi ve yabancılaşma ile ilintilidir. Frankl aslında bugün yaşanan can sıkıntısı geçmişin bunalımından daha çok bireylerin otomasyon sayesinde artan zamanda ne yapacaklarını kestirememesi sonucu oluşan yabancılaşmayı ifade etmektedir (Duru, 1995).

Freud yabancılaşmayı uygarlık kavramı üzerinden açıklamıştır. Uygarlığın varlığı yabancılaşmanın bir sonucudur ki 'uygar kimse' kendine yabancı kimsedir (Adorno, 1990; Akt., Özyurt, 1998). Freud yabancılaşmadan kurtulmanın yolunun insanın bastırıldığı bilinçaltını bilinç düzeyine ulaştığı anda mümkün olacağını ifade etmiştir. Uygarlık bastırma ile ortaya çıkmıştır ki cinsellik ve saldırganlık güdülerini engelleyen insan yüceltme ve nevrozları kazanmaktadır. Yüceltme sanatı uygarlığa getirirken nevroz gibi ağır sonuçlara da sebep olur. Her ne kadar açıkça yabancılaşmadan bahsetmese de Freud'un nevrotik insanı yetenek ve güdülerini bastırarak kendine yabancılaşmaktadır (Özyurt, 2016, s.,216). Freud ve çevresindekiler yabancılaşmanın ortaya çıkışını bireyler arası ilişkiler ve bireyin çocukluk çağı yaşantılarına bağlamaktadırlar. Bu çevreye göre eğer bir çocuk yeni kişisel ilişkilerinde destek göremezse kötü duygularını toplumun tümüne yansıtır ve karamsar duygularını benimsemek yerine dünyanın karanlık ve bunaltıcı olduğunu düşünürler (Ergil, 1980; Akt., Taş, 2007).

Horney gerçek benden uzaklaşma ve otantik olamamayı yabancılaşma olarak görür. Seman tarafından açıklanan yabancılaşmanın güçsüzlük boyutu Horney tarafından aktif olma hissinin kaybı olarak adlandırmaktadır. Bireyin ideal ben'i ile gerçek ben'inin birbirinden uzaklaşması yalıtılmışlığı ifade etmektedir. Yabancılaşma iki anlamda kullanılır öyle ki geleceği biçimlendiren güçlerden uzaklaşma ve nevrotik sürecin sonucundaki bozulmadır. Yabancılaşma nevrotik gelişim sürecinde ara değişken olarak kullanılır. Kendine yabancılaşma ise kişinin kendinden uzaklaşarak kişiyi zayıflatan bir süreç olarak vurgulanır (Duru, 1995). Fromm'un yabancılaşma düşünceleri insan doğası üzerinden ilerlemektedir. Fromm'a göre insan sevgi, yaratıcılık, özyönetim, aidiyet gibi unsurlardan oluşmaktadır ve bu gereksinimlerden yoksun olmak yabancılaşmayı getirmektedir (Akt., Ertaylan, 2018). Fromm'a göre yabancılaşan birey benlik duygusunu yitirmiştir, hayatı anlamsız olarak algılar. Yaşamı 'kar getiren iş' olarak gören birey makineleşerek yaşamının değerli olup olmaması konusunda şüpheye düşmektedir. Ayrıca Fromm bireylerin seçimlerini bilinçli olarak yapmadığını sadece seçim yaptığını düşündüğünü ve yapay bir özgürlüğe sahip olduğunu

belirtmektedir. Sonuç olarak ortaya çıkan yabancılaşmanın insani olan sevgi aracılığıyla ortadan kaldırılacağını söylemektedir (Osmanoğlu, 2016). Erkal'a göre (2005) Fromm yabancılaşmayı insanın özünden uzaklaşarak dünyasının zayıflaması şeklinde açıklamaktadır (Taş, 2007). Marx yabancılaşmanın en yoğun olduğu ve öncelikle kurtarılması gereken ilk grubun işçiler olduğunu vurgularken yabancılaşmanın bu denli yaygınlaşacağını öngörememiştir fakat Fromm memur, esnaf, tüccar ve özellikle de hizmet sektörünün daha çok yabancılaşacağını söylemektedir. Çünkü bu grup sadece becerilerini işverene satmakla kalmayıp aynı zamanda ondan beklenen şekliyle aşırı uyum sağlayarak 'istenen kişilik tipi' taşımaktadır (Fromm, 2004, s., 94-95).

Erich Fromm, yabancılaşmanın ilk kez Eski Ahit'te ifade edildiğini söylemiştir. İnsanlar putları kendileri yapmakta ve yaptıkları putlara tapınmaktadır. Böylece insan nesneleşmekte ve kendi potansiyellerinden koparak kendisine yabancılaşmaktadır (Akdeniz, 2012; Akt., Akgün, 2015). Fromm da tıpkı Freud gibi topluma uyumun aynılışmayı getirerek yabancılaşmaya neden olduğunu vurgulamaktadır (Fromm, 1990, s., 171). Fromm'a göre, gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumda hizmet veren neredeyse tüm meslek gruplarında yabancılaşmaya rastlanmaktadır (Mercan, 2006). Fromm yabancılaşma kavramını açıklarken pazar karakterinden söz eder. Bu karakterin en önemli özelliği aşırı uyum göstererek aranan kişilik olmasıdır. Bu karakterin kendine özgü bir kişilikleri yoktur. Pazar karakteri, sevgi, nefret vb. duygularda yoksundur. Kısaca Marx'ın yabancılaşmış insan tanımlaması ile Fromm'un pazar karakteri uyuşmaktadır (Fromm, 2003, s., 197-201). Reich'e göre insan doğası uygarlık tarafından zarara uğratılmıştır. Baskı altına alınan insan grubu buyurgan yapıya ve aşırı düzene çocukluğundan beri alışmaktadır. Otoriter yapıya sahip bu grup yabancılaşmaktadır. Yabancılaşma bireyin kişilik yapısını bölmekte ve kişi dış dünyadan kopmaktadır (Tormuş, 1992; Akt., Kalfa, 2001).

Son olarak yabancılaşma konusuna açıklık getiren varoluşçular ise yabancılaşmayı anlamsızlık ve umutsuzluk duygularının hâkim olduğu dünyada yaşamak zorunda kalan insanın özüne ve dış dünyaya anlam verememesi şeklinde ifade etmektedirler. İnsanın yabancılaşmasının asıl sebebi var olan potansiyelin kullanılmamasıdır. Heidegger'e göre yabancılaşma Horney'in de tanımladığı gibi otantik olamama, potansiyelini ortaya koyamama iken Sartre için özgürlüğünden kaçmak demektir. Sartre özgürlüğün sorumluluğu getirdiğini fakat bu sonuca katlanamayan insanın bunalıma girerek kendi dünyasından uzaklaştığını ve yabancılaştığını vurgulamaktadır (Sartre, 1982; Akt., Kalfa, 2001). Kierkegaard yabancılaşmayı kurumsallaşma ve toplumsallaşmaya, Marcel teknolojik gelişmelere bağlamıştır (Bayat, 1996).

Yabancılaşmayla İlgili Alanyazın

Yabancılaşma üzerine birçok araştırmanın yapıldığı söylenebilir. Fakat bu çalışmalar bilimsel alanları bağlamında karmaşık bir çeşitliliğe sahiptir. Edebiyat, sosyoloji, felsefe, psikoloji, eğitim gibi alanlar ve bu bağlamlarda ölçek geliştirme çalışmalarını içerdiği görülmektedir. Türkiye'deki yabancılaşma araştırmalarının geçmişi 25-30 yıla

dayanmaktadır. Yabancılaşma çalışmaları genellikle sosyoloji temelinde şekillenmektedir. Eğitim alanında yapılan çalışmaların ise yeterli olmadığı bilinmektedir (Yiğit, 2010).

Yabancılaşma araştırmaları incelendiğinde birden fazla alanda çalışma olduğu görülürken eğitim bağlamında ise kurumsal bakımdan/okul yabancılaşma dikkat çekmektedir. Özelde bakıldığında okula yabancılaşma öğretmen, öğrenci ve idareciler açısından ele alınmıştır. Okul bağlamında mesleğe, işe, eğitime yabancılaşma araştırılan diğer konular arasındadır (Elma, 2003; Celep, 2008; Yiğit, 2010; Yüksek, 2006; Çalışır, 2006; Gülören, 2011). İşletmelerde, örgütsel bağlamda yabancılaşma da araştırılmıştır (Büyükyılmaz, 2007). İşletmeler bağlamında özel olarak banka çalışanlarının (Minibaş, 1993), çimento ve otomotiv sektörü çalışanlarının (Bayat, 1996) yabancılaşmaları araştırılmıştır. Yabancılaşma ile ilgili araştırmalarda demografik değişkenler bakımından düşünüldüğünde yaş bakımından yaşlı kesimin, düşük eğitim seviyesinin, sosyoekonomik düzeyi düşük sayılanların yabancılaşma düzeylerinin yüksek olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, yabancılaşma ve suç işleme arasında olumlu bir ilişki olduğu da bulgular arasındadır (Akt., Yalçın, 2009). Cinsiyetin yabancılaşma üzerindeki etkisinin değerlendirildiği birçok çalışmada ortak bir sonuca ulaşılmamıştır. Bazı çalışmalar erkeklerin yabancılaşma düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu (Akt. Lystad, 1972; Balım, 2016; Uzun, 2006; Yiğit, 2010; Deryahanoğlu, 2019), bazı çalışmalar ise kadınların yabancılaşma düzeylerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu (Bayhan, 1995; Çelik, 2005) sonucuna ulaşmıştır. Öte yandan sosyoekonomik düzey bakımından yabancılaşma bulgularını destekleyen bir diğer çalışma ise Sanberk'in (2003) öğrenci yabancılaşması ölçeğini geliştirerek yaptığı çalışmadır. Buna göre sosyoekonomik bakımdan orta ve alt kesimin yabancılaşmasının yüksek olduğu bulunmuş ayrıca okuma yazma bilmeyen kesimin (diğerleri ortaokul ya da lise mezunu) çocuklarının daha fazla yabancılaştığı görülmüştür. Başaran'ın çalışmasında (1997) okula yabancılaşmanın öğrenciler açısından bakıldığında idarenin sert ve öğrenciye karşı olumsuz davranışlarının yabancılaşmaya sebep olduğu bulunmuştur (Akt., Yiğit, 2010). Okula yabancılaşmanın öğretmenler açısından bakıldığında ise okulda alınan kararların merkezi olması, okuldaki rutin işler, aidiyet eksikliği, iş tatminsizliğinin yabancılaşmaya sebep olduğu düşünülmektedir (Erjem, 2005).

Okul bazlı yabancılaşma çalışmalarından bir diğeri ise Erjem'in (2005) lise öğretmenleri ile yaptığı çalışmadır. Araştırmada öğretmenlerin eğitimde yabancılaşma sorununun varlığı aranmıştır. Araştırmanın sonucuna göre öğretmenlerin yabancılaşmanın bütün boyutlarını yaşamamaktadır. Özellikle güçsüzlük boyutunda yaşamaktadır. Buna göre okulun yönetsel işlerinin, müfredatın varlığının öğretmenlere hareket alanlarının, yetkilerinin kısıtlandığını düşündürmektedir. Fakat genel olarak bakıldığında içinde bulunulan durumun risk taşımadığı düşünülmüştür. Çelik (2005) ise ortaöğretim düzeylerindeki öğrencilerin okula yabancılaşmalarını araştırmıştır. Araştırmada öfke ifade tarzları ve bazı sosyodemografik değişkenler açısından okula yabancılaşma düzeyleri incelenmiştir. Çalışma sonucunda, cinsiyete göre anlamlı bir ilişki bulunmazken, okulun bulunduğu sosyoekonomik düzeye göre güçsüzlük alt ölçeğinde anlamlı bir ilişki olduğu, diğer ölçeklerde anlamlı bir ilişki

olmadığı ve öfke ifade tarzlarına göre yabancılaşma arasında ilişki görülmektedir. Uzun (2006) okula yabancılaşma üzerine yapmış olduğu ölçek geliştirme çalışmasında, oluşturulan ölçeğin 5. sınıf öğrencilerindeki okula yabancılaşma düzeyleri incelenmiştir ve erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha yüksek düzeyde yabancılaşma yaşadıkları belirlenmiştir. SED açısından anlamlılık bulunmazken, anne- baba eğitim düzeyleri açısından anlamlılık bulunmuş, okuma yazma bilmeyen ebeveynlerin çocuklarının daha yüksek düzeyde yabancılaşma yaşadıkları gözlenmiştir. Bayhan'ın (1997) üniversite gençliğinde anomi ve yabancılaşma üzerine yaptığı çalışmada, gençlerin öğrenimleri sonunda kendi alanlarında bir iş bulamama endişelerinin yabancılaşmaya neden olduğu görülmüştür (Akt., Yiğit, 2010). Duru'nun (1995) üniversite öğrencilerinin yabancılaşma ve yalnızlık düzeyleri ilişkilerini araştırdığı çalışmada; yabancılaşmaya rastlanılan öğrencilerde duygusal yalıtım ve sosyal yalıtım olmak üzere iki tip yalnızlık duygusu ortaya çıkmıştır. Ayrıca üniversite öğrencilerinde yabancılaşma ve yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı ilişki gözlenmiştir. Rey'in (2012) araştırmasında sosyal medyanın yabancılaşma üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu saptanmaktadır. Fleming ve Costas'ın (2009) araştırmasında; iş ortamının tekdüze olması, kişinin aşırı disipline maruz kalması ve kendisini örgütte ait hissetmemesinin yabancılaşma yaşamasına neden olduğu saptanmaktadır. Arora ve Singh'in (2014) araştırmasında özyeterlik ve duygusal zekânın yabancılaşma yaşanmasında anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve yabancılaşmanın kontrol altına alınması için duygusal zekâ ve özyeterliği geliştirmenin gerektiği savunulmaktadır (Akt., Yılmazlar, 2018).

Yabancılaşma ile tükenmişliğin incelendiği araştırmalarda iki değişken arasında pozitif ve çift yönlü bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Bir başka ifadeyle tükenmişlik yabancılaşma; yabancılaşma da tükenmişlik üzerinde etkili olmaktadır (Özçınar, 2011). Yabancılaşmanın öfke ifade tarzları ile ilişkisini inceleyen araştırmalarda bu iki kavramın birbirleriyle ilişkili olduğu; fakat bu ilişkinin yüksek düzeyde olmadığı sonucuna varılmıştır (Boz, 2014). Psikolojik danışmanların yabancılaşması konusunda yapılan bir çalışmada yabancılaşmaya etki eden tükenmişlik ve özyeterlik değişkenlerinin rolü araştırılmıştır. Bu araştırmada özyeterlik ile yabancılaşma arasında ters yönde ve orta seviyede bir ilişkiye rastlanılmıştır. Psikolojik danışmanların tükenmişlikleri ile yabancılaşmaları arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki vardır. Öz yeterlik ve tükenmişlik değişkenlerinin yabancılaşma üzerine beraber etkisi ise pozitif yönde ve yüksek seviyededir (Camadan ve ark., 2017). Camadan ve arkadaşları (2016) 20 psikolojik danışman ile yaptıkları çalışmanın sonucunda yabancılaşmanın nedenlerini şu şekilde sıralamışlardır: Evrak ve idari işlerin yaptırılmak istenmesi gibi görev dışı istek ve beklentiler, rehberlik hizmetlerinin öğretmenler tarafından önemsiz görülmesi gibi rehberlik hizmetleriyle ilgili olumsuz görüşler gibi rehberlik ve psikolojik danışmanlık mesleğinin yeterince anlaşılması durumlarını ifade etmişlerdir (Akt., Camadan ve ark., 2017).

Ölçek geliştirme çalışmalarına bakıldığında; Yıldız ve Alıcı (2019) akademisyenlerin yabancılaşma düzeylerini ölçen ve alt boyutları kendine yabancılaşma, bilimsel araştırmaya yabancılaşma, öğretime yabancılaşma, yalıtılmışlık, güçsüzlük olan akademisyenliğe

yabancılaşma ölçeği; Elma (2003) ise öğretmenlerin işe yabancılaşmalarını ölçebilmek amacıyla güçsüzlük, anlamsızlık, yalıtılmışlık ve okula yabancılaşma boyutlarıyla işe yabancılaşma ölçeği; Şimşek ve ark. (2015) ise lise öğrencilerinin yabancılaşma düzeylerini kuralsızlık, güçsüzlük, anlamsızlık, sosyal uzaklık boyutlarıyla ölçen okula yabancılaşma ölçeği; Kurtulmuş ve ark., (2016) üniversite öğrencilerinin yabancılaşma düzeyini ölçen tek boyutlu üniversite öğrencilerinin yabancılaşma ölçeği; Sanberk (2003), Uzun (2006), Çağlar (2012) ise öğrenci yabancılaşma ölçeğini; Kıvrı (2013) ise okul öncesi öğretmenlerin mesleğe yabancılaşma düzeylerini anlamsızlık duygusu, yalıtılmışlık duygusu, kendine yabancılaşma, güçsüzlük, normsuzluk boyutlarıyla ölçen okul öncesi öğretmenleri mesleğe yabancılaşma ölçeğini geliştirmiştir. Akkuş (2016) sosyal yabancılaşma ölçeğinin, Güğercin ve Aksay (2017) Dean'ın yabancılaşma ölçeğini Türkçeye uyarlama çalışmasını yapmıştır.

Yetişkinliğe Geçiş Döneminde Yabancılaşma

Yetişkinliğe geçiş dönemi Arnett'in (2000) Beliren Yetişkinlik Kuramı'nda bahsedildiği üzere ortalama 18-25 yaş arasındadır (Atak ve ark., 2016). Levinson'a (1986) göre bu yıllar zirve yıllar olarak nitelenirken toplumsal açıdan 'beklenenlerin' gerçekleştiği; aşk, iş, aile, yaşam amaçları, yaratıcılık gibi konularda doyumun yüksek olduğu yıllardır (Akt., Aktu, 2016).

Bu dönem bireylerin çeşitli değişimler yaşadığı, diğer dönemlere kıyasla kendilerine en çok odaklandıkları, kendilerini arada hissettikleri, kimliklerini keşfettikleri ve deneyim kazandıkları bir dönemdir. Bireyler ne önceki dönemde olduğu gibi ergen gibi davranmakta ne de yetişkin gibi hareket etmektedir. Bu dönem bireylerin aşk, iş, dünya görüşü üçgeninde ve daha fazlasında seçeneklerini değerlendirdiği fakat aynı zamanda daha az konuda netleşmeyi sağlayabildiği değişkenlikler dönemidir (Atak, 2011). Bu dönemde bireyler çelişkiler yaşayabilirken stresle ve birtakım risklerle de baş etmek durumundadır. Bireyler beklenti ve isteklerinin gerçekleşmediğini gördüklerinde hayal kırıklıkları ile mücadele etmeye çalışırlar (Akt., Aktu, 2016). Beliren yetişkinlik dönemi hem fırsatlarla dolu bir dönem hem de gelişim görevlerinin getirdiği ekonomik sorunlar, yakın ilişkiler kurma ve sürdürme, gelecek için endişelenme, yeni çevreye uyum sağlama, yalnızlık ve umutsuzluk gibi sorunları/gelişim görevlerini beraberinde getiren bir dönemdir (Parmaksız, 2008). İnsanın sosyal ilişkilerinde niteliksel ve niceliksel anlamdaki eksiklikleri yalnızlığı ortaya çıkarırken yüksek düzeyde kaygı, intihar riski gibi durumlarla ilişkilendirilebilir. Bu durum sonuç olarak toplumdan yabancılaşmaya neden olmaktadır (Atak, 2009).

Öte yandan Seeman'ın tanımına göre yabancılaşmış insan yaşamın getirdikleri üzerinde etkin rol oynayamayan, kendi yapıp ettiklerini anlamlandıramayan, toplumsal yaşamı düzenleyen kurallara inanmayan, toplumsal değer/inanç/ananeleri değerli görmeyen kendinden uzaklaşarak eylemlerinden haz alamayan kimsedir. Seeman yabancılaşmayı güçsüzlük, anlamsızlık duygusu, normsuzluk, yalıtılmışlık, kendine yabancılaşma olarak boyutlandırmıştır (Kiraz, 2015). Güçsüzlük kişinin toplumsal sistemde yaşamını etkileyen olaylar karşısında etkisinin, denetiminin olamaması, geleceğine ilişkin düşük kontrol

duygusunun olması bir diğer deyişle düşük iç denetim odağına sahip olması durumudur. Anlamsızlık duygusu bireyin neye inanacağına karar verememesi, yaşadığı toplumun düzenini ve yapıp ettiklerinin nedenini anlamaması ve bununla birlikte sonuçlarını öngörememesidir. Normsuzluk, bireyin yaşamında toplumsal değer/inanç/ananelerin önemini yitirmesi sonucu hedeflerine ulaşmak için uygun olmayan davranışların sergilenmesi gerekliliğine yönelik inancıdır. Yalıtılmışlık, toplum tarafından değerli görülenlerin birey tarafında karşılık bulmaması ve toplumun hedeflerini reddeden bireyin yalnızlaşmasıdır. Kuralsızlıktan farkı ise burada amaçların tamamen reddedilmiş olmasıdır. Kendine yabancılaşma ise bireyin eylemlerinin ona haz vermektan çıkarak bireyin eylem sonucunda elde ettiklerine odaklanması ve bağımlılık geliştirmesidir. Başka bir deyişle kişinin yapıp ettiklerinin doğrudan sonuçları olmayan alacakları için eylemin gerçekleştirilmesidir. Örneğin işini sevmeyen bir kimsenin para kazancına odaklanması şeklindedir (Seeman, 1959; Akt., Çelik ve Babaoğlan, 2017).

Yetişkinliğe geçiş dönemi bireyleri bir yandan 'fırsatları yakalamaya' iterken bir yandan da bireylere baş etme gücünün gerekliliğini hatırlatır. Bireyler bu dönemde sadece yalnızlık ya da sosyal izolasyonun sonuçları ile açıklanamayacak çok boyutlu bir durumla karşı karşıyadır: Yabancılaşma. Sonuç olarak bu dönem özellikleri nedeniyle yabancılaşmaya açık riskler taşımaktadır.

Sonuç Yerine

Bu derleme çalışmasında, yabancılaşma kavramı hem dini/felsefi hem toplumsal hem de psikolojik açılardan olmak üzere çok boyutlu olarak ele alınmıştır. Bir kavram olarak yabancılaşma, farklı bilim alanlarında oldukça çok biçimde çalışılmış bir kavramdır ve genel olarak uzaklaşma, kopma, ayrılma, kontrolü kaybetme anlamına gelmektedir. Buradaki vurgu, yabancılaşmış bir bireyin aslında hem kendinden hem de içinde yaşadığı grup/toplumdan kopmuş olması üzerinedir.

Yabancılaşmanın, hukukta devretmek; sosyolojide insanlardan, yurdundan, Tanrıdan ayrılmak; tıp ve psikolojide şaşkınlık, çılgınlık, ruh hastalığı olarak kullanılmasına karşın, günümüz dünyasında kavrama yüklenen anlam kişinin kendinden uzaklaşması şeklindedir. Tarihsel süreç açısından bakıldığında, Yunan filozoflarının yabancılaşmayı "ruhun düşüşü" ve bir tür "alçalma" olarak ele alması, günümüzden binlerce yıl önce felsefe ve din ilişkisine işaret ediyor görünmektedir. Ayrıca, eski dünya filozoflarının yabancılaşmayı gerçek dünyadan kopma ve sahte dünyaya geçiş olarak ele alması, varlığın özünden kopması ve aslında ait olmadığı bir yerde yaşamak zorunda kalması şeklinde yorumlanabilir. Buradaki bir diğer vurgu, Yunan filozoflarının "varlığın" doğal yaşam alanı ve doğal/gerçek olmayan yaşam alanı şeklinde en az iki dünya tanımlıyor olmasıdır. Bu bilgi günümüz dünyasındaki "sosyal medya" ve "fiziksel/sosyal dünya" ayrımına benzetilebilir. Günümüzde insanlar bazı sosyal medya uygulamalarını gerçek dünya gibi yaşıyor görünmektedirler. Yunan filozoflarının bakış açısı ile, bu "modern" insanlar aslında "yabancılaşmış" bireylerdir. Psikolojik bakış açısı ile bu durumdaki insanlar aslında narsizmlle boğuşmakta olan, sunuların aksine oldukça yalnız ve yabancılaşmış bireylerdir. Dahası, insanların kendi kendilerine

yabancılaşmaları durumunda sosyal medyada yarattıkları “avatarlarını” gerçek benlikleri sanmaları ve fiziksel/sosyal dünyaya döndüklerinde sosyal medyadaki “benlik algılarını” hala sürdürmelerini “protheus etkisi” kavramı ile açıklanabilir. Bu kavram, en basit anlamı ile, kişinin kendilik algısını gerçek sanması durumudur. Örneğin, sosyal medyada kendisine sürekli çok çekici bir insan olduğu söylenen biri, kendini gerçek yaşamda da çok çekici bulmaya başlayabilir. Kısaca, protheus etkisi kaynağını sosyal medya narsizminden alan bir tür yabancılaşma biçimidir.

Yabancılaşma hem kendine dönük bir kimlik yitimi hem de zamana, mekâna, değerlere ve toplumsal rollere göre sosyolojik bir çözülmüdür (Aşkaroğlu, 2017). Yabancılaşan bireylerde mantıksız davranışlar sergileme, nefret ve öfke içeren ifadeler kullanma gibi özelliklere rastlanabilir (Kelly ve Johnston, 2001; Akt., Yılmazlar, 2018). Baudrillard yabancılaşmayı süreç olarak görürken açıklamasını gelişen teknolojinin etkileri, tüketim çılgınlığı ve verimlilik yarışı üzerinden yapar. Tüketime sürekli ve daha fazla metaya sahip olmak isteyen insan bu şekilde kimlik kazanacağını zanneden ve yeteneklerinden uzaklaşarak dünyaya bağlanan yapıya dönüşür, yabancılaşır (Akt., Koç, 2013). Genel olarak tanımlardan anlaşılacağı üzere; yabancılaşma bireylerin kendi hayatlarında kontrollerini kaybetmeleri, dünyadaki nesnelere, insanlardan, düşüncelerden ve kendi öz benliğinden ayrılma, soğuma, pasif hale gelmek olarak tanımlanabilir (Deryahanoğlu, 2019).

Tarihsel açıdan bakıldığında, batı düşünce sisteminde yabancılaşma fikrinin ortaya çıkışı Eski Ahit’te belirtilen putperestliğe dayandığı düşünülmektedir. Öyle ki bu süreç şu şekilde ifade edilmektedir: Tapılan putlar insan elinden çıkmaktadır, insan yarattığına tapınırken nesneleşmekte insani özellikleri nesnelere aktarılırken yaratıcı özelliğini kaybetmektedir. Yine özünü arayan insan putlara tapınarak ve insani vasfından uzaklaşarak yabancılaşmaktadır (Fromm, 2004, s., 80). Yabancılaşma ve putperestlik arasındaki ilişkiyi açıklayan Tillich (1953), yabancılaşma kavramını Augustinus’un düşüncelerinde var olduğunu da bildirmektedir (Akt., Fromm, 2004, s., 80). Hatta Augustinus delilik ifadesini ‘abalienatio mentis’ şeklinde kullanmıştır (Osmanoğlu, 2016).

Kronolojik bakımdan yabancılaşma kavramına bakıldığında İslam dünyasında da yabancılaşmanın açıklanmasının izine rastlanmaktadır. Yabancılaşmayı bu bağlamda İbni Haldun’un eserlerinde görebiliriz. İbni Haldun’a göre yabancılaşma, amaçsız yapılan ticaretin insan karakterini bozması, bireyin kul olma bilincini kaybetmesi (İslam çevresinde) olarak açıklamıştır. Ayrıca baskıcı yönetimlerin siyasi yabancılaşmayı, devletin insan emeğini değerinin altında almaya zorlamasının iktisadi yabancılaşmayı getirdiğini ifade etmiştir. Kendine güven ve ahlak düzeyinin yükselişi ile yabancılaşmadan kaçılabileceğini eklemiştir (Aksu, 2019). İbni Haldun yabancılaşmayı Mukaddime adlı eserinde yerleşik hayata geçen bedeviler üzerinden anlatmıştır. Öyle ki bedeviler göçebe hayatın getirdiklerinden sıyrılarak ‘medeni’ bir hal almakta ve böylece yabancılaşmaktadırlar (Akt., Koç, 2013). Gazali ise yabancılaşmayı İbni Haldun gibi İslam üzerinden anlatmıştır. Özellikle amaçsızlığın yabancılaşmayı getireceğini vurgulamıştır (Aksu, 2019).

Batı dünyasına bakıldığında, yabancılaşma Rousseau tarafından şu şekilde açıklanmıştır: Karar verme sürecindeki bireyin kararlarını toplum tarafından istenilen şekle uygun olarak vermesi gerektiğini düşünmesi yabancılaşmadır. Rousseau'ya göre yabancılaşma mülkiyet, otorite, diğer insanlar ve kendine yabancılaşma şeklinde sınıflanmıştır (Maina, 2000; Akt., Tekin, 2012).

Son olarak, yabancılaşma konusunun alanyazında birçok disiplin tarafından ele alındığı ve yabancılaşan bireyin geleceğini şekillendirebileceğine olan inancını yitirdiği ifade edilebilir. Bu insanlar, eylemlerindeki anlamı bulamadan eylemde bulunduğu için eylemin sonucuna odaklanır; toplumsal inanç ve değerleri kaybederek 'toplum açısından uygunsuz' davranışlar sergiler ve sonunda yalnızlaşarak topluma aidiyetini yitirir. Yabancılaşma çalışmaları çeşitli iş/meslek alanlarında- öğretmenler, idareciler gibi-öğrenciler arasında, ölçek geliştirme çalışmaları ya da kuramsal açıklamalar bakımından ilerlemiştir. Yabancılaşmanın önemini vurgulayan çalışmalar arasında bir gelişim döneminde yabancılaşmayı açıklayarak risklerini ifade eden çalışmaya rastlanmamıştır, çok az sayıda derleme çalışma bulunmaktadır. İlerleyen çalışmalarda yabancılaşmayı farklı psikolojik değişkenlerle ilişkilendiren çalışmalar yapılabilir ve böylece hem ilgili alanyazına hem de bu konuda çalışan bilim insanlarına katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Akgün, İ. (2015). Türk toplumunda değişim süreci ve yabancılaşma-din ilişkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Akkuş, Z. (2016). Sosyal yabancılaşma ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. 7th International Congress on New Trends in Education, 13- 15 May, Antalya.
- Aksu, D. (2019). Kurumsal politikanın işe yabancılaşma üzerindeki etkisi: Isparta ili PTT çalışanları üzerinden nitel bir analiz. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Aktu, Y. (2016). Levinson'un Kuramında ilk yetişkinlik döneminin yaşam yapısı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8;2: 162-177.
- Aşkaroğlu, V. (2017). Toplum ve birey: yabancılaşma üzerine kuramsal bir tartışma. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 35: 78-83.
- Atak, H. (2009). Big five traits and loneliness among Turkish emerging adults. *International Scholarly and Scientific Research & Innovation*, 3;7: 771-775.
- Atak, H. (2011). Ruh sağlığı çalışmalarında yeni bir psikososyal değişken: eylemlilik. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3; 3: 483-512.
- Atak, H., Erten-Tatlı, C., Çokamay, G., Büyükpabuşcu, H. ve Çok, F. (2016). Yetişkinliğe geçiş: Türkiye'de demografik ölçütler bağlamında kuramsal bir gözden geçirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8; 3: 204-227.
- Aydoğan, E. (2015). Marx ve öncüllerinde yabancılaşma kavramı. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 54: 273-282.
- Balım, S. (2016). Yabancılaşmanın sistemi meşrulaştırma, değerler ve politik özdeşleşme açısından ele alınması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bayat, B. (1996). Çimento ve otomotiv sektöründe çalışan işçiler arasında yabancılaşmanın karşılaştırmalı olarak araştırılması. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayhan, V. (1995). Üniversite gençliğinde anomi ve yabancılaşma (İnönü Üniversitesi uygulaması). *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Boz, M. (2014). Eğitim örgütlerinde işe yabancılaşma ve öfke ilişkisi (Şişli teknik ve endüstri meslek lisesi). *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Bahçeşehir Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükyılmaz, O. (2007). İşletmelerde yabancılaşmanın sosyo- psikolojik etkileri ve türkiye taşkömürü kurumunda bir uygulama. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Camadan, F., Çaylak, B., Yılmazlar, O., Yılmaz, K. ve Gül-Kara, S. (2017). Psikolojik danışmanların yabancılaşmaları üzerinde öz yeterlik ve tükenmişliğin rolü. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6; 3: 1309-1330.
- Celep, B. (2008). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Coşkun, S. (2013). İnsansal varoluş ve özün belirlenimi olarak yabancılaşma ve özgürleşme. *Kaygı*, 20: 111-125.

- Çağlar, Ç. (2012). Öğrenci yabancılaşma ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 37; 166: 195-205.
- Çalışır, İ. (2006). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İşe Yabancılaşması: Bolu İli Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Çelik, E. ve Babaoğlu, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin yabancılaşma düzeyi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18; 1: 405-427.
- Çelik, F. (2005). Orta öğretim öğrencilerinin okula yabancılaşma düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Demir, Z. (2018). Karl Marx'ın bakış açısından kapitalist toplumda yabancılaşma ve sonuçları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3; 5: 63-74.
- Deryahanoğlu, G. (2019). Sporda yabancılaşma ve kişilik özellikleri ilişkisi üzerine bir alan araştırması. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Hitit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çorum.
- Duru, E. (1995). Üniversite öğrencilerinde yabancılaşma ve yalnızlık ilişkisi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Elma, C. (2003). İlköğretim okulu öğretmenlerinin işe yabancılaşması (Ankara ili örneği). *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ergil, D. (1979). Yabancılaşma teorisinde klasik öğretiler. *Birikim Dergisi*, 50/51: 44-51.
- Erjem, Y. (2005). Eğitimde yabancılaşma olgusu ve öğretmen: lise öğretmenleri üzerine sosyolojik bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3; 4: 395-417.
- Ertaylan, A. (2018). Fromm'un yabancılaşma kuramı perspektifinden Haneke sinemasındaki yabancılaşmış karakterlerin analizi: '7. Kıt'. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6; 77: 123-141.
- Fayda-Kınık, F.Ş. (2010). Öğretmenlerin yabancılaşma algıları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Fromm, E. (1990). Sağlıklı toplum (Y. Salman ve Z. Tanrısever, Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Fromm, E. (2003). Sahip olmak ya da olmak (A. Arıtan, Çev.). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2004). Marx'ın insan anlayışı (K.H. Ökten, Çev.). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Güğercin, U. ve Aksay, B. (2017). Dean'in yabancılaşma ölçeğinin türkçe uyarlaması: geçerlilik ve güvenilirlik analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13; 1: 137-154.
- Gülören, E. (2011). Teknik Öğretmenlerde Mesleki Yabancılaşma: İzmir Örneği. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Gültekin, Ö. (2017). Yabancılaşma. 25 Nisan 2019 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/328518001_Yabancilasma sitesinden alındı.
- Hilav, S. (2008). Edebiyat Yazıları. İstanbul: YKY.
- Kalfa, C. (2001). Marx, Lukacs ve Marcuse'de yabancılaşmanın sebep ve sonuçları. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kıvrı, G. (2013). Okul öncesi öğretmenleri mesleğe yabancılaşma ölçeğinin geliştirilmesi ve bir örnek uygulama. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kiraz, S. (2011). Yabancılaşma Sorunu ve Hegel. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kiraz, S. (2015). Kitle, kültür, bunalım ve yabancılaşma. *Mavi Atlas*, 5: 126-147.

- Koç, B. (2013). Yabancılaşma ve modern tüketim mabetleri üzerine bir çözümleme. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2: 205-225.
- Kurtulmuş, M., Kaçire, İ., Karabıyık, H. ve Yiğit, B. (2016). Üniversite Yabancılaşma Ölçeği geçerlik güvenirlik çalışması. *Electronic Journal Of Education Sciences*, 4; 7: 100- 110.
- Lystad, M. H. (1972). Social alienation: A review of current literature. *The Sociological Quarterly*, 13;1: 90–113.
- Marx, K. (2003). Kapital I (A. Bilgi, Çev.). Eriş Yayınları.
- Marx, K. (2013). 1844 El yazmaları (M. Belge, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Mercan, M. (2006). Öğretmenlerde örgütsel bağlılık örgütsel yabancılaşma ve örgütsel vatandaşlık. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Minibaş, J. (1993). Yabancılaşma kavramının incelenmesi ve banka sektörüne yönelik bir araştırma. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Osmanoğlu, Ö. (2016). Hegel’den Marcuse’ye yabancılaşma olgusu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2; 3: 65-92.
- Özbudun, S., Markus, G. ve Demirel, T. (2008). Yabancılaşma ve... Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Özçınar, M. (2011). Örgütlerde yabancılaşma ile tükenmişlik sendromu arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bir araştırma. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Özyurt, C. (1998). Erich Fromm’un insan ve toplum anlayışı. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Özyurt, C. (2016). *Erich Fromm’un insan ve toplum anlayışı*. Ankara: Hece Yayınları.
- Parmaksız, H. R. (2008). Beliren Yetişkinlikte Kültürel Etkinliklere Katılım. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sanberk, İ. (2003). Öğrenci yabancılaşma ölçeği bir geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Şimşek, H., Abuzar, C., Yegin, İ. H., Şimşek, S. ve Demir, A. (2015). Okula Yabancılaşma Ölçeği. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16; 4: 309-322.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., Akgemci, T. ve Fettahlıoğlu, T. (2006). Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi Araştırması, 14. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi’nde* sunulan bildiri. 25-27 Mayıs 2006, Erzurum.
- Taş, L. (2007). Yabancılaşma ve kimlik. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tekin, Ö. A. (2012). Yabancılaşma ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler: Antalya Kemer’deki beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanları üzerinde bir uygulama. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Uzun, Ö. (2006). İlköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin okula yabancılaşma düzeylerine etki eden sosyo-demografik değişkenlerin belirlenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Varlıklöz-Arca, F. (2011). Yabancılaşma ve din. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Yalçın, Ö. (2009). Ekolojik ikilemlere ilişkin tutum, toplumsal sorumluluk ve yabancılaşmanın toplumsal değer yönelimi açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yalçın, Ö. ve Dönmez, A. (2017). Sosyal psikolojik açıdan yabancılaşma: dean'ın yabancılaşma ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8; 2: 150-175.
- Yıldız, S., ve Alıcı, D. (2019). Akademisyenliğe yabancılaşma ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 9; 1: 49-58.
- Yılmazlar, O. (2018). Psikolojik danışmanların yabancılaşması üzerinde okul müdürlerinin liderlik stillerinin rolünün incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Yiğit, S. (2010). İlköğretim 5., 6., 7. Ve 8. sınıf öğrencilerinin okula yabancılaşma düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Yüksek, Ö. (2006). İlköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin okula yabancılaşma düzeylerine etki eden sosyo-demografik değişkenlerin belirlenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

